

**СПЕЦИФИКА ЎЖЫВАННЯ АХРАМАТЫЧНАГА КОЛЕРААБАЗНАЧЭННЯ ШЭРЫ
Ў МОВЕ ТРЫЛОГІІ В. ПАТАВАЙ “ГАСПАДАРЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА”**

М.М. Шаўчэнка, Л.В. Прахарэнка
(Мозырь, Беларусь)

У артыкуле разглядаюцца асаблівасці функцыянавання лексікі, якая абазначае колер у мове гістарычных раманаў Вольгі Іпатавай, вызначаюцца агульнамоўныя і індывідуальна-аўтарскія адметнасці выкарыстання колераабазначэнняў, якія адлюстроўваюць пэўнае культурнае асяроддзе і нацыянальную культуру.

Усебаковае вывучэнне каларонімаў у межах тэкстацэнтрчнага падыходу патрабуе дэталёвага аналізу спецыфікі ўжывання дадзеных лексем у кантэксце канкрэтных мастацкіх твораў. Гэта дазваляе вызначыць як агульнамоўныя, так і індывідуальна-аўтарскія асаблівасці выкарыстання колераабазначэнняў, якія з’яўляюцца неад’емнай часткай гістарычных раманаў Вольгі Іпатавай. Широкае ўжыванне каларонімаў (храматычных і ахраматычных) на старонках яе раманаў пашырае нашы веды аб выяўленчых магчымасцях не толькі каларонімаў, але і ўсёй лексіцы сучаснай беларускай мовы.

У экстралінгвістычным плане мастацкі тэкст адлюстроўвае асаблівасці пэўнага культурнага асяроддзя і нацыянальнай культуры ў цэлым. Гэта дае падставу сцвярджаць, што аналіз адметнасцей ужывання каларонімаў у нацыянальнай літаратуры спрыяе развіццю лінгвакультуралогіі. Вывучэнне асаблівасцей выкарыстання слоў пэўнай лексічнай групы дазваляе выявіць асноўныя тэндэнцыі ў развіцці літаратурнай мовы ў пэўны перыяд, вызначыць месца і ролю канкрэтнага аўтара ў дадзеным працэсе.

У якасці асноўных (храматычных) колераў у навуковай літаратуры вылучаюцца *чырвоны, аранжавы, жоўты, зялёны, блакітны, сіні, фіялетаваы*. Колеры, якія не ўваходзяць у спектр (*чорны, белы, шэры і інш.*) адносіцца да ахраматычных.

Агульная колькасць колераў і адценняў, якія ўспрымаюцца чалавечым вокам, перавышае 10 тысяч. Аднак гэта не азначае, што ўсе іх можна выразіць пры дапамозе моўных сродкаў. Тым не менш, многія пісьменнікі працягваюць сапраўднае майстэрства маляваць колеры словам. Як адзначае У.У. Фалалееў, “колераў увогуле з’яўляецца адным з найбольш важных сродкаў трансляцыі аўтарскага светаўспрымання” [1, 3].

Даследаванне сістэмы колераабазначэнняў трылогіі Вольгі Іпатавай “Гаспадары Вялікага княства”, дае магчымасць меркаваць не толькі пра асаблівасці мовы гэтых мастацкіх твораў, але і пра спецыфіку ўжывання колераабазначэнняў пісьменніцы, пра ўплыў колеравых камбінацый на ўспрыманне твора чытачом.

Разныя аспекты вывучэння слоў са значэннем колеру маюць на мэце выяўленне спецыфікі ўспрымання пісьменнікам (і чытачом) адпаведных фарбаў у літаратурным творы, аналіз асацыятыўных сувязяў, якія пры гэтым узнікаюць.

Шырокім ужываннем на старонках трылогіі характарызуецца каларонім *шэры* – адзін з ахраматычных колераў, які абазначае „колера, які атрымаўся ад змяшання чорнага і белага, колера пепелу” [2, 769]. Ён выкарыстоўваецца аўтарам у наступных кантэкстах:

1) пры пейзажных апісаннях: Яркае сонца выглянула на імгненне з-за шэрых хмар [3, 459]; Шэрыя аблогі клаліся пухлымі, тоўстымі грудзямі на вежу, і,

прабіраючыся раницай да палаца вялікага князя, я не мог разгледзець нават блізкую браму, а не тое што велікакняскі сцяг ... [3, 459];

2) пры партрэтных апісаннях герояў: З усіх дочак Гедзіміна яна была найбольш падобная да яго: тым жа трохі глыбока пасаджаныя шэрыя вочы, той жа разлёт шырокіх брывоў, толькі ягоная каржакаватасць ператварылася ў ёй у моцнасьць гожага баравічка... [3, 432];

3) пры апісанні адзення як часткі гістарычнага каларыту: Казінта глядзела на яе моўчкі, вочы нядобра блішчэлі; зялёны моўк гарсажу, шэрая спадніца рабіла яе падобнай да пліскі, якая шашэрыць пер’е, каб здавацца большай і важнай [3, 105]; Яго плячо час ад часу нервова торгалася пад цёмна-шэрым юхтавым каптанам, на якім цёмна блішчэлі залатыя гузікі [3, 444].

Каларонім-прыметнік *шэры* ў тэксце гістарычных раманаў В. Іпатавай актыўна спалучаецца з іншымі лексемамі, утвараючы аўтарскія кампазіты: *Толькі сямейка саракушаў, попельна-шэрых з жаўтаватым адценнем птушчак, седзячы на арэшніку, замяніла сваё мілагучнае “труіт”, “труіт” трывожным “чэк-чэк-чэк” і пярхнула ўверх, у неба, далей ад нечаканых гасцейкаў [3, 360]; Не будзе нада мной старэчага скуголення, а побач – паху плоці, якая паступова ператвараецца ў нешта студзённа-шэрае, цяжкае і балючае [3, 379]; У высачэзнай, нібы яна даставала да самога неба, зале, у якой не было сцен, а далячыні пераліваліся серабрыста-шэрым, свяцілася нясцерпным святлом сало [3, 386]; Ёйны час, ейна пара царсваіца пад гэтым жамчужна-шэрым небам ранняе весны 1323 года, хаця ідзе вайна з Ордэнам і Гедзімін у замку дыктуе чарговае пасланне папе ў Рым аб тым, што ён хацеў бы хрысціцца ў каталіцкую веру і ахрысціць своі народ [3, 390]; Белы тварык яе быў без крывіні, пушыстыя веі ляжалі на шчоках, як цёмна-шэрыя матылькі, а вусны гаротна сіснуліся ў палоску [3, 472].*

Лексема *жамчужны* мае значэнне „чыста-белы з бласкам, які нагадвае жэмчуг” [2, 198]. У кантэксце твора двухкампанентны каларонім-прыметнік выражае індывідуальна-аўтарскае бачанне рэчаіснасці, характарызуе колера неба ў пэўны момант часу, служыць сродкам мастацкай абразнасці.

Серабрыста – „першая частка складаных слоў са значэннем серабрысты, з серабрыстым адценнем” [2, 595]. Лексема *серабрыста-шэры* характарызуе адценне асноўнага колеру.

Частка складанага слова *попельна* ўтворана ад рэчыва назоўніка *попел*, які мае значэнне „пылападобнай шэрай масы, якая застаецца ад згарання чаго-небудзь” [2, 484]. Каларонім *попельна-шэры* канкрэтны з’яўляецца адценне шэрага колеру.

У тэксце гістарычных раманаў лексема *попельны* ўжываецца і як кантэкстуальны сінонім калароніма

шэры: Разглядалі доўгую белую сукню з сярэбранымі пранізкамі, што віліся па падоле спіраллю, і тую ж спіраль на сярэбраным з ланцужкамі поясе, што шчыльна ахопліваў амаль дзявочы стан, тоўстую **попельную** касу, замацаваную на патыліцы шпількамі з эмалевымі галоўкамі... [3, 36]; Раніца выдалася дажджыстая, туман **попельнымі** клубамі чапляўся за цёмна-шэрыя, пашчэрбленыя часам сцены манастыра святога Якава, пабудаванага, як даведалася Жывена, стагоддзя паўтара назад на грошы кіеўскіх князёў [3, 128]. Намі зафіксавана толькі шэсць праметнікаў

попельны, якія выкарыстоўваюцца пры апісанні знешнасці чалавека і з"яў прыроды.

Частка складанага слова **студзяніста** характарызуе фізічную структуру („падобны на студзень, жэлё” [2, 636]). Каларонім **студзяніста-шэры** – прыклад індывідуальна-аўтарскага словаўтварэння (параўн., **чорна-рагавы**).

Такім чынам, каларонім **шэры** актыўна выкарыстоўваецца ў кантэксце гістарычных раманаў В. Іпатавай, а таксама ўваходзіць у склад колеравых кампазітаў, надаючы тэксту арыгінальнасць і непаўторнасць колеравай палітры пісьменніцы.

Літаратура

1. Фалалееў, У.У. Колер у паэме Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра” / У. Фалалееў // Веснік БДУ. – Сер. 4. – 1998. – № 1. – С. 3–6.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65 000 слоў / М.Н. Крыўко [і інш.]; пад агульн. рэд. М.Р. Судніка. – 3-е выд. – Мінск: БелЭн, 2002. – 784 с.
3. Іпатава, В. Альгердава дзіда: раманы / В. Іпатава. – Мінск: Беллітфонд, 2002. – 608 с.